

del av samhället. Detta är ett viktigt bidrag till kunskapen om hur arbetsformer som – även om de inte nödvändigtvis var nya – genom att bli dominerande formar föreställningarna om vad försörjning är och bör vara också i vår tid.

*Sveriges lantbruksuniversitet
& University of Cambridge*

MARTIN ANDERSSON

Britt Liljewall, *Wilhelms dagbok: Anteckningar om människor, djur och jord vid 1800-talets mitt* (Skara: Västergötlands museum 2021). 249 s.

”Kl. ½ 2 f.m. till skogen, en timme sednare fick jag höra Pelle slå sina ljufliga toner, beundrade länge hans underbara toner, sedan fick han göra mig sällskap hem.” Så skrev Wilhelm Robsahm i sin dagbok den 26 april 1855. Pelle var en tjäder som efter mötet med jägaren Wilhelm slutade som festmåltid. I en för Wilhelm vacker naturupplevelse verkar jakten och det upplevelseskapande djurets död ha ingått som delar av en helhet. Men vad får vi då mer veta om Wilhelm? Analysen av dagboken sätter en snöboll i rullning. Den avslöjar att Wilhelm rörde sig mellan landsbygd och stad, umgicks över klassgränser, sällan utförde kroppsarbete (en avsågad bit av vänster pekfinger vittnar måhända om oskicklighet till följd av ovana) men gärna rörde sig i skog och mark, var bildad och konsumerade finkultur men inte drog sig för att rumla på krogen eller använda ett mustigt språk. Han förblev ogift och var vid sin död formellt registrerad hos en systerdotter vars gren av familjen lyckats bättre ekonomiskt.

Britt Liljewall är historiker och har stor erfarenhet av att utforska självbiografiskt källmaterial. Wilhelms dagbok synliggör en socialgrupp som enligt henne sällan uppmärksammats av den tidigare forskningen: personer med tydliga urbana och borgerliga inslag i livsstilen som levde på landsbygden men inte var jordägare och därmed hade begränsad formell politisk makt. Kanske hade författaren kunnat kategorisera Wilhelm som en ”ofrälse ståndsperson”, det vill säga en person i högre samhällsställning som inte var representerad i de två högre stånden? Att han levde under en period då snabba samhällsekonomiska förändringar ökade omvandlingstrycket på det äldre ståndssamhället väcker särskilt mitt intresse. Därför är jag helt överens med Liljewall om att Wilhelms socialgrupp behöver lyftas in i historieskrivningen.

Men Liljewall vill mer än så. Hon skriver att ursprungligt fokus för bokprojektet var vid jakt och fiske men att det vidgades allteftersom. Bokens

disposition avspeglar detta. Det inledande kapitlet har karaktär av "källmaterial och metod", varpå följer en översikt av Wilhelms liv. Därpå tre tematiska kapitel med rubrikerna "Människorna", "Djuren" och "Jorden". Sedan en epilög i form av ett fiktivt brev ställt till "Bäste Wilhelm" med bland annat en sammanfattning av vad Liljewall uppfattar som det väsentligaste i dagboken och hennes studier av denna. Hon formulerar också frågor till Wilhelm om sådant som förblivit obesvarat. Slutligen en avskrift av dagboken, som tillsammans med fotnoter, källförteckning och dylikt utgör ungefär hälften av det totala sidantalet. Är det ett effektivt sätt att nyttja trycksvärta? Jag sympatiserar med författarens inbjudan till ett möte med Wilhelms egna ord. Dessutom imponerar Liljewalls kunskaper genom redogörelsen för källmaterialen vilket ger boken ett värde som uppslagsverk. Men, har analysen fått stå tillbaka? Jag tycker mig skönja en ambivalens som kanske bottnar i att ursprungligt fokus vidgades till att omfatta andra intressanta företeelser och att helheten slutligen fick anpassas till den populärvetenskapliga bokens format och krav att appellera till en bredare publik. Slutprodukten är tilltalande men låt mig i det följande kommentera vad jag anser är några underutnyttjade möjligheter till fördjupad analys och historievetenskapliga bidrag.

Jag håller som nämnts med författaren angående relevansen att studera Wilhelms och hans socialgrupps roll i ett formativt skede av samhällsförändring. Att ha det som mer uttalat syfte hade i min mening kunnat bidra med tydligare struktur, stringens och djup i analysen utan att för den skull förta läsvänligheten. Smakprov på den typ av fördjupad analys jag efterfrågar bjuds det på, till exempel när jaktens betydelse som klassöverskridande och nätverkande aktivitet diskuteras. Så även när Wilhelms socialgrupps roll som brygga mellan landsbygd och stad diskuteras. Det bränner också till när Liljewall diskuterar minskad dödlighet och därmed större barnkullar, vilket hypotetiskt gav upphov till en växande socialgrupp som tvingades finna nya livsvägar i samspel med framväxten av en ny samhällsordning präglad av kapitalism och borgerlighet. I epilögen anspelar Liljewall på titeln "Folkökning och proletarisering" till Christer Winbergs klassiska verk och föreslår då träffande att man kanske också borde tala om "folkökning och professionalisering". Eftersom högre ståndsböende och -umgänge var eftersträvsvärda för Wilhelm så ser jag en möjlighet att anknyta till forskningen om herrgårdskultur. Jag kan också tänka mig en fördjupad analys av sammanhang där Wilhelms och hans gelikar kan tänkas ha varit verksamma för att utöva informell politisk makt, däribland hushållningssällskapen. Boken hade alltså i min mening kunnat tjäna på att ha ett mer uttalat syfte och tydligare fokus, i kombination med en något annorlunda disposition. Förslagsvis kunde delar av epilögen ha flyttats till inledningen för att förse

läsaren med en mer utförlig karta: eftersom metod och material redan finns där, varför inte komplettera med tidigare forskning och teori som vägledning för en mer fokuserad och fördjupad analys?

Sammanfattningsvis förtar inte mina delvis kritiska synpunkter helhetsintrycket av en intressant, välskriven och vacker bok som talar till en bred läsekrets och ger uppslag till nya undersökningar. Att den kanske ställer fler frågor än den besvarar kan likaväl räknas till dess styrkor. Gott så!

Umeå universitet

MAGNUS BOHMAN

Magnus Andersson, *Tidig bankverksamhet i Sverige under industrialiseringsprocessen 1850–1920* (Möklinta: Gidlunds förlag 2021). 196 s.

Finansväsendets roll för ekonomisk tillväxt är en ständigt aktuell fråga med många ingångar och vinklingar. Just svenska bankers viktiga roll för den tillväxt som skedde under industrialiseringsprocessen under sent 1800-tal är väl belagd i ekonomisk-historisk forskning. Samtidigt är det ett område och en tid som fortfarande genererar nya frågeställningar och studier, vilket förevarande bok är ett exempel på. Magnus Andersson, docent i ekonomisk historia vid Göteborgs universitet, beskriver här hur nya kreditformer utvecklades under tryck av de snabbt växande industriföretagen, med tidigare forskning och bankinspektörens undersökningsberättelser till sin hjälp.

Efter ett inledande kapitel presenteras studierna av de utvalda bankerna. I kapitel två presenteras Göteborgs Handelskompani och dess konkurs. Sedan går Andersson vidare till Göteborgs Enskilda Bank som snabbt blev en av landet största banker och viktig del i Göteborgs utveckling från en handelsinriktad ekonomi till en industriell sådan. Perioden 1858–1864 medförde flera förändringar och nya finansiella redskap: depositionsräkningens genombrott, växeldiskontering, postremissväxlar och checkar, räntan släpptes fri, det skedde fler obligationsemissioner samt ökad handel med utländska valutor.

I kapitel tre studeras Skandinaviska Kreditaktiebolaget från 1863 till tidigt 1900-tal, med fokus på balansräkningen och särskilt hur växlar växte i betydelse. Sedan följer en beskrivning av samgåendet med Industribanken och Skånes Enskilda bank 1907 respektive 1911. Andersson visar också tydligt på hur affärsbankerna samarbetade med större investeringar, framför allt i järnvägsbyggen.

I kapitel fyra studeras huvudstadsbankerna. Stockholms Enskilda Bank stod i centrum för den svenska handeln med växlar. Efter krisen 1878–1879